

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

КИРИЛЮК Наталія Василівна

УДК 341.211

**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ
СУВЕРЕННОЇ РІВНОСТІ ДЕРЖАВ
У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
ЛЕВИЦЬКИЙ Тарас Іванович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
декан відділення факультету міжнародного
права і бізнесу Інституту післядипломної освіти
та доуніверситетської підготовки.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ДМИТРИЄВ Анатолій Іванович,
Український державний університет фінансів
та міжнародної торгівлі,
професор кафедри міжнародного права;

кандидат юридичних наук, доцент
ГЛАДЕНКО Олександр Миколайович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного права
та міжнародних відносин.

Захист відбудеться 25 березня 2014 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2

Автореферат розісланий «21» лютого 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Крестовська

і для України, з огляду на ті проблеми, які виникають у сфері її зовнішньополітичної діяльності. Саме тому видається актуальним дослідження принципу суверенної рівності держав у контексті сучасних тенденцій розвитку теорії та практики міжнародного права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках планових наукових досліджень кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка в контексті теми «Проблеми кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права» (номер державної реєстрації 0109U004336).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є системний аналіз юридичного змісту принципу суверенної рівності держав та особливостей його реалізації у сучасних міжнародно-правових відносинах.

Поставлена мета визначає необхідність вирішення таких задач:

простежити історичний розвиток принципу суверенної рівності держав та встановити особливості формування юридичного змісту та закріплення цього принципу на окремих етапах його становлення та розвитку;

з'ясувати суть юридичного змісту принципу суверенної рівності держав відповідно до норм міжнародно-правових актів, в яких він закріплений, зокрема, Статуту ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. та Заключного Акту НБСЄ 1975 р.;

охарактеризувати особливості співвідношення державного суверенітету та рівності держав як основоположних елементів принципу суверенної рівності держав;

встановити нормативно-правовий зміст забезпечення принципу суверенної рівності держав у практиці міжнародних правовідносин,

виявити основні форми реалізації принципу суверенної рівності в процесі діяльності міжнародних організацій;

визначити й охарактеризувати особливості застосування принципу суверенної рівності щодо мікродержав;

виявити основні засади застосування принципу суверенної рівності держав до наднаціональних механізмів;

з'ясувати місце принципу суверенної рівності держав у системі основних принципів міжнародного права на сучасному етапі;

виявити та систематизувати основні проблеми реалізації Україною власної суверенної рівності на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин.

Об'єктом дослідження є юридичні приписи принципу суверенної рівності держав, закріплені в універсальних та регіональних міжнародно-правових актах, статутах та рішеннях міжнародних організацій,

конституціях, законах і підзаконних нормативно-правових актах України та інших держав.

Предметом дослідження є особливості реалізації принципу суверенної рівності держав у сучасному міжнародному праві.

Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: історичний метод – при дослідженні становлення, розвитку та закріплення принципу суверенної рівності держав у міжнародному праві (підрозділ 1.3.); порівняльний метод – при виявленні доктринальних підходів до трактування нормативного змісту принципу суверенної рівності держав (підрозділ 1.2); методи тлумачення права – при дослідженні норм міжнародно-правових актів, рішень міжнародних організацій та міжнародних судових органів, національного законодавства держав у сфері застосування та дотримання принципу суверенної рівності держав (розділ 1, підрозділ 3.2); системний метод – при встановленні місця зобов'язань, що виникають відповідно до принципу суверенної рівності держав у національному законодавстві України (підрозділ 3.2); метод прогнозування і моделювання – для розробки практичних рекомендацій щодо адаптації механізму правового регулювання відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією суб'єктами міжнародного права власних прав та обов'язків відповідно до принципу суверенної рівності держав (розділ 2).

Науково-теоретичною базою дослідження стали праці українських та зарубіжних вчених-правознавців у галузі права. Зокрема, в російській та радянській міжнародно-правовій доктринах теоретико-методологічні засади дослідження основних принципів міжнародного права розробили у своїх працях Л. А. Алексідзе, Р. А. Каламкарян, І. І. Лукашук, А. М. Талалаєв, О. І. Тиунов, С. В. Черніченко, Л. М. Шестаков та ін. Безпосередньо принцип суверенної рівності держав досліджували Д. В. Александріков, Н. В. Захарова, З. М. Кафаров, О. В. Пирогов та ін. Важливе значення мають праці Д. І. Бараташвілі, Г. В. Ігнатенка, К. А. Манукяна та ін. Поняттю та змісту принципу суверенної рівності держав приділили певну увагу С. Б. Крилов, О. О. Мойсєєв, Г. І. Тункін, М. О. Ушаков та ін.

У західній науці міжнародного права принцип суверенної рівності держав досліджували І. Броунлі, Е. Д. В. Дікінсон, С. Краснер, Л. Опленгейм, А. Фердросс тощо. Окремої уваги заслуговують роботи Е. Бромса, К.-Т. Гаубатца, Г. Кельзена, А. Магарасевича, К. Уорбріка та ін. Окремі питання, пов'язані із принципом суверенної рівності держав, у своїх працях розглядали Л. Валкі, М. М. Гюнтер, Дж. Донеллі, Дж. Е. Коен.

У сучасній українській науці міжнародного права принцип суверенної рівності держав досліджували юристи-міжнародники В. Ф. Антипенко,

М. В. Буроменський, А. І. Дмитрієв, В. Н. Денисов, Н. А. Зелінська, І. А. Куян, О. О. Мережко, О. М. Сіماش, Л. Д. Тимченко, Ж. В. Тоніца, О. М. Шемякін та ін. Певною мірою торкалися проблематики, пов'язаної із принципом суверенної рівності держав, О. В. Задорожній, К. О. Савчук, Ю. С. Хоббі, Т. С. Цимбрівський та ін. Крім того, ця тема висвітлювалася у дослідженнях, присвячених державному суверенітету, зокрема, у роботах Ю. В. Байдіна, В. Д. Людіва, В. М. Шаповала та ін. Водночас, доводиться констатувати, що сьогодні самостійне й усебічне дослідження принципу суверенної рівності держав у вітчизняній науці міжнародного права відсутнє.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є першим в українській науці міжнародного права системним дослідженням юридичного змісту та особливостей практичної реалізації принципу суверенної рівності держав у сучасному міжнародному праві.

У рамках проведеного дослідження сформульовано низку теоретичних положень, зокрема:

уперше:

простежено розвиток юридичного змісту принципу суверенної рівності держав у міжнародному праві на сучасному етапі, що виявляється в утвердженні суверенної рівності як абсолютної категорії, яка поширюється на усі без винятку держави; появі нових форм реалізації принципу суверенної рівності держав у зв'язку з розвитком діяльності міжнародних організацій та появою наднаціональних механізмів тощо;

виявлено особливості практичної реалізації принципу суверенної рівності держав у діяльності міжнародних організацій в умовах глобалізації, котрі полягають у тому, що суверенна рівність означає забезпечення, передовсім, юридичної, а не фактичної рівності; надання особливого статусу окремим державам-членам відповідно до їх внеску в діяльність міжнародних організацій тощо;

сформульовано положення про співвідношення наднаціональних механізмів із принципом суверенної рівності держав у процесі його практичної реалізації: наднаціональні механізми повинні встановлюватися на рівних для всіх держав умовах і однаково застосовуватися до всіх держав, на які поширюється їх дія; необхідною передумовою створення та функціонування наднаціональних механізмів є згода держав; наднаціональні механізми можуть діяти лише в межах функцій, які були їм надані при їх створенні;

удосконалено:

співвідношення наукових категорій рівності держав та державного суверенітету як основних елементів принципу суверенної рівності держав в умовах ХХІ ст., їх взаємопов'язаність та взаємозалежність;

доктринальні підходи до розуміння нормативно-правового змісту принципу суверенної рівності держав у сучасному міжнародному праві: державний суверенітет виступає гарантією та інструментом забезпечення рівноправ'я держав у міжнародних правовідносинах; рівність держав встановлює межі реалізації державного суверенітету;

концепцію реалізації суверенної рівності мікродержав у міжнародних правовідносинах: вони мають право на рівний з іншими державами міжнародно-правовий статус; їх рівність може виявлятися у створенні особливих форм їх участі у міжнародних правовідносинах; необхідність продовження пошуку міжнародно-правових інструментів забезпечення їх суверенної рівності;

отримали подальший розвиток:

концепція юридичного змісту принципу суверенної рівності держав у міжнародному праві та його внутрішньої структури, зокрема, виділення його спеціальних та загальних ознак, об'єкта та суб'єктного складу тощо;

висновки щодо особливостей функціонування наднаціональних механізмів у контексті дії принципу суверенної рівності держав;

виявлено:

проблеми реалізації принципу суверенної рівності держав в міжнародно-правовій практиці України, зокрема, загрози територіальній цілісності та незалежності України; перешкоджання вільному вибору нею власного курсу внутрішньої та зовнішньої політики тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені у дисертації положення можуть бути використані:

у науково-дослідній роботі – як основа для подальшого дослідження принципу суверенної рівності держав, поняття суверенітету держав та особливостей його реалізації в практиці міжнародних правовідносин;

у правотворчості – при розробці норм міжнародних договорів, що закріплюють суверенну рівність держав, визначають їх права та обов'язки, а також встановлюють порядок реалізації прав, притаманних суверенітету в міжнародному праві.

у науково-освітньому процесі – при викладанні студентам вищих навчальних закладів курсу міжнародного публічного права та різних спецкурсів («Територія в міжнародному праві», «Теорія та практика сучасного міжнародного права» та ін.), а також при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних вказівок;

у зовнішньополітичній галузі – в роботі Міністерства закордонних справ і Міністерства юстиції України при вирішенні правових проблем пов'язаних з реалізацією суверенної рівності України в міжнародному співробітництві на двосторонньому та багатосторонньому рівнях.

Апробація результатів дисертації. Висновки та положення дисертаційної роботи обговорювались на засіданнях кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка та Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми міжнародних відносин: політичні, економічні, правові аспекти» (Львів, 19 вересня 2011 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародні відносини в умовах ХХІ ст.: політика, економіка, право» (Львів, 10 квітня 2013 р.) та ін.

Публікації. Основні положення та висновки дисертації знайшли відображення в одинадцяти опублікованих автором працях, із них чотири статті у наукових фахових виданнях України та одна стаття в іноземному науковому періодичному фаховому виданні.

Структура і обсяг дисертації зумовлені метою, предметом і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять 9 підрозділів, висновків та списку використаних джерел, який нараховує 221 позицію і займає 23 сторінки. Загальний обсяг дисертації – 190 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовуються актуальність теми дисертаційного дослідження, визначається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, методи, мета, задачі, предмет та об'єкт дослідження, сформульована наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, наводяться дані щодо їх апробації й опублікування.

Розділ перший «Поняття та основні елементи принципу суверенної рівності держав у сучасному міжнародному праві» складається із чотирьох підрозділів, у яких аналізується стан наукової розробки теми, подається загальна характеристика нормативно-правового змісту принципу суверенної рівності держав, його визначення та основних підходів до його розуміння в сучасній науці міжнародного права, досліджується процес еволюції цього принципу в доктрині та практиці міжнародного права, виявляється співвідношення правових категорій «рівність» та «державний суверенітет», які є основними елементами принципу суверенної рівності держав.

У підрозділі 1.1. *«Стан наукової розробки теми дисертаційного дослідження»* аналізуються науково-теоретичні джерела, в яких розглядаються окремі питання теми та визначається коло проблем, які потребують розв'язання: 1) ретроспектива становлення, розвитку та закріплення принципу суверенної рівності держав в практиці міжнародних правовідносин; 2) юридичний зміст принципу суверенної рівності

держав; 3) особливості реалізації принципу суверенної рівності т. зв. «мікродержавами»; 4) місце принципу суверенної рівності держав у системі основних принципів сучасного міжнародного права.

У підрозділі 1.2. *«Історія становлення, розвитку та кодифікації принципу суверенної рівності держав»* досліджується розвиток принципу суверенної рівності держав. Зазначається, що він як один із найдавніших у системі основних принципів міжнародного права в різних формах існував на всіх історичних етапах розвитку міжнародного права, починаючи зі Стародавнього світу, характеризуючись на кожному з цих етапів певними особливостями. Зокрема, у Стародавньому світі не існувало правової категорії «рівноправ'я держав», але зароджувались ідеї, які згодом стали однією з основ для формування принципу суверенної рівності держав. У період Середніх віків поняття рівноправ'я вже використовувалося у міжнародних правовідносинах, але не щодо держав, а щодо монархів, які уособлювали ці держави. У період класичного міжнародного права формується один з двох основних елементів принципу суверенної рівності держав – державний суверенітет, який став юридичним обґрунтуванням ідеї рівності держав на міжнародній арені. У період переходу від класичного до сучасного міжнародного права (1919-1946 рр.) рівноправ'я держав уперше знаходить своє закріплення в міжнародних договорах та в практиці Ліги Націй. У сучасному міжнародному праві зі створенням ООН принцип суверенної рівності держав остаточно утверджується як основний принцип міжнародного права, закріплюється низкою багатосторонніх міжнародних договорів, у тому числі – Статутом ООН, та в практиці міжнародних правовідносин. Сьогодні принцип суверенної рівності держав є імперативною нормою міжнародного права, яка полягає у поєднанні двох невід'ємних елементів – рівноправ'я держав та державного суверенітету. Наголошується, що цей принцип слід розглядати як ключову засаду міжнародного співробітництва на сучасному етапі.

Підрозділ 1.3 *«Поняття та нормативний зміст принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів»* присвячений дослідженню особливостей нормативних приписів принципу суверенної рівності держав. Пропонується авторське визначення поняття цього принципу, виокремлюються його загальні і спеціальні ознаки. Проводиться порівняльний аналіз юридичного змісту принципу суверенної рівності держав відповідно до основних міжнародно-правових актів, у яких він закріплений, досліджується його еволюція в їх нормах. Виділяються об'єкт та суб'єкт принципу суверенної рівності держав, права та обов'язки суб'єктів міжнародного права, що впливають з нього. Зроблено висновок, що нормативно-правовий зміст принципу суверенної рівності держав

сьогодні чітко сформульований у відповідних міжнародно-правових актах, а його внутрішня структура є однією із найбільш чітких та повних з-поміж інших основних принципів міжнародного права.

У *підрозділі 1.4. «Суверенітет та рівність держав як основні елементи принципу суверенної рівності держав»* аналізується співвідношення таких правових категорій як рівність держав та державний суверенітет – основних елементів принципу суверенної рівності держав. Підкреслюється значення зовнішнього суверенітету як однієї з гарантій реалізації державами власної правосуб'єктності. Наголошується, що на сучасному етапі розвитку міжнародного права еволюціонує розуміння поняття «рівність держав» – воно може трактуватися як юридична, а не фактична рівність, що має вплив на практику міжнародних правовідносин, у тому числі зумовлює певні особливості реалізації принципу суверенної рівності (в практиці міжнародних організацій, щодо мікродержав, у процесі функціонування наднаціональних механізмів тощо). Зроблено висновок, що вказані елементи є рівнозначними та органічно взаємопов'язаними у внутрішній структурі та нормативно-правовому змісті принципу суверенної рівності держав.

Розділ другий «Забезпечення принципу суверенної рівності держав у сучасній практиці міжнародних правовідносин» складається із трьох підрозділів, в яких досліджується практика міжнародних організацій щодо реалізації принципу суверенної рівності держав у процесі їх діяльності, значення цього принципу для реалізації міжнародної правосуб'єктності мікродержав та співвідношення наднаціональних механізмів із принципом суверенної рівності держав.

У *підрозділі 2.1. «Міжнародні організації і реалізація принципу суверенної рівності держав»* здійснено аналіз особливостей реалізації принципу суверенної рівності держав у практиці міжнародних організацій на сучасному етапі. Констатується, що на сучасному етапі в установчих договорах практично всіх міжнародних організацій принцип суверенної рівності закріплено як одну з основоположних засад їх функціонування. Указується, що в практиці міжнародних організацій часто мають місце випадки, коли в рамках функціонування окремих органів (наприклад, Ради Безпеки ООН) статус окремих держав є вищим, зокрема, вони мають пріоритет щодо участі в роботі виконавчих органів міжнародних організацій, наділені правом вето тощо. Зазначається, що таке становище інколи може трактуватися як порушення принципу суверенної рівності держав. Наголошується, що такі винятки не можуть розглядатися як порушення цього принципу, оскільки їх існування погоджено всіма державами-членами таких міжнародних організацій і вони є однією з форм реалізації принципу суверенної рівності, яка полягає у визнанні та юридичному закріпленні реального внеску держав у розвиток міжнародного співробітництва.

У підрозділі 2.2. «Мікродержави» та їх правова рівність у сучасному світі» проаналізовано особливості реалізації т.зв «мікродержавами» свого міжнародно-правового статусу в контексті принципу суверенної рівності держав. Розглядається зміст поняття «мікродержава», обґрунтовується необхідність виділення цієї категорії з точки зору теорії та практики міжнародного права. Заперечується позиція, що такі держави володіють «обмеженим суверенітетом», оскільки щодо них мова може йти винятково про «обмежені можливості для реалізації ними власного суверенітету». Вивчається практика міжнародних правовідносин із приводу реалізації принципу суверенної рівності щодо мікродержав, аналізуються приклади, коли їм було відмовлено в реалізації окремих притаманних суверенітету прав (наприклад, на членство в міжнародних організаціях) та відповідність таких фактів принципу суверенної рівності держав. Вивчаються пропозиції, сформульовані теорією та практикою міжнародного права щодо вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням суверенної рівності мікродержав із іншими державами. Зроблено висновок про відсутність на сучасному етапі відповідних ефективних інструментів вирішення цієї проблеми, формулюються пропозиції щодо впровадження міжнародно-правових інструментів, які б гарантували ефективну та рівну реалізацію мікродержавами свого міжнародно-правового статусу.

У підрозділі 2.3. «Принцип суверенної рівності держав і наднаціональність» розглядаються особливості реалізації принципу суверенної рівності держав у контексті функціонування наднаціональних механізмів. Досліджується міжнародно-правова природа поняття «наднаціональність», його зміст та основні ознаки. Зазначається, що існування та функціонування наднаціональних механізмів є сумісним із принципом суверенної рівності держав. Загальновизнаним є право держави передати частину своїх повноважень наднаціональним механізмам, які функціонують у формі міжнародних організацій чи інтеграційних об'єднань, у разі, якщо така передача відбувається на добровільній основі. Указані випадки, коли таке право держави зафіксоване актами внутрішнього, у тому числі конституційного, законодавства. Аналізуються особливості функціонування наднаціональних механізмів у рамках міжнародних організацій та їх відповідність принципу суверенної рівності. Виділяються основні передумови, за яких існування та функціонування наднаціональних механізмів не суперечить цьому принципу.

Розділ третій «Значення принципу суверенної рівності держав у сучасному міжнародному праві» складається із двох підрозділів, у яких досліджуються особливості реалізації принципу суверенної рівності держав в умовах ХХІ ст., вивчається співвідношення цього принципу із іншими основними принципами міжнародного права, визначаються проблеми його реалізації у міжнародно-правовій практиці України.

У підрозділі 3.1. «Місце принципу суверенної рівності держав у системі основних принципів міжнародного права на сучасному етапі» проведено аналіз практики міжнародного права щодо реалізації принципу суверенної рівності держав у контексті інших основних принципів міжнародного права. Відзначається наявність стійких системних взаємозв'язків між цим принципом та всіма іншими нормами *jus cogens* міжнародного права, що зафіксована в положеннях відповідних міжнародно-правових актів та практиці міжнародних правовідносин. Указується, що така взаємопов'язаність зафіксована в нормативно-правовому змісті як принципу суверенної рівності держав, так і в змісті інших основних принципів міжнародного права, що є свідченням ключової ролі принципу суверенної рівності як вихідного положення для міжнародного співробітництва.

У підрозділі 3.2. «Застосування принципу суверенної рівності держав у міжнародних правовідносинах за участю України в умовах ХХІ ст.» зазначається, що належне виконання приписів, передбачених принципом суверенної рівності держав, зумовлює необхідність їх імплементації у внутрішньодержавне право України. Указується, що положення Конституції України, законів і підзаконних нормативно-правових актів забезпечують нормативну основу реалізації принципу суверенної рівності держав у зовнішньополітичній практиці України. Аналізуються приклади міжнародних договорів за участю України, в яких цей принцип зафіксований як одна із головних засад міждержавного співробітництва. Визначаються та класифікуються проблеми, пов'язані із реалізацією цього принципу в міжнародних правовідносинах за участю України, зроблено висновок, що вони виникають у зв'язку із недотриманням принципу суверенної рівності держав щодо Української держави.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягало в аналізі змісту та значення принципу суверенної рівності держав у сучасному міжнародному праві. Головними теоретичними і практичними результатами роботи є такі висновки:

1. Рівноправ'я держав як міжнародно-правова категорія характеризується тривалим історичним розвитком, що завершився формуванням принципу суверенної рівності держав. На кожному з етапів становлення, розвитку та закріплення змісту принципу суверенної рівності держави зазнавав впливу тих реалій та чинників, які були притаманні конкретним історичним періодам. Так, у міжнародному праві Стародавнього світу самостійної концепції рівноправ'я держав не існувало,

мали місце лише окремі ідеї, які можна вважати зародженням принципу суверенної рівності держав. У період європейського міжнародного права до 1648 р. виникає ідея рівноправності монархів, які в той час асоціювалися із державами, що надалі стане основою власне ідеї рівноправ'я держав.

У період Вестфальської конфігурації універсального міжнародного права (1648-1815 рр.) представниками природно-правового напрямку юридичної науки активно розроблялася концепція рівноправності держав. У цей період з'являється концепція суверенітету держав, яка згодом стала одним із ключових елементів принципу суверенної рівності держав. У період універсального міжнародного права Ліги Націй (1919-1946 рр.) з'являються перші нормативні акти, що закріплюють ідеї юридичної рівності держав. На сучасному етапі принцип суверенної рівності держав остаточно утверджується як основний принцип міжнародного права та закріплюється в основоположних міжнародно-правових актах.

2. Принцип суверенної рівності держав є однією з фундаментальних засад міжнародного співробітництва на сучасному етапі розвитку міжнародних правовідносин. Як основний принцип міжнародного права він зафіксований у Статуті ООН 1945 р., Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., Заключному акті НБСЄ 1975 р. Аналіз існуючих нормативних та доктринальних підходів до розуміння принципу суверенної рівності держав дає змогу визначити його як загальновизнаний принцип міжнародного права, який встановлює та гарантує право держав на юридичну рівність, повагу до власного суверенітету та однаковий правовий статус (рівні права та обов'язки) з іншими державами, їх територіальну цілісність і політичну незалежність, а також зобов'язання, що випливають із цих прав.

Юридичний зміст принципу суверенної рівності держав передбачає його універсальний характер, загальновизнаність та належність до імперативних норм *jus cogens* міжнародного права. До основних елементів нормативно-правового змісту цього принципу слід віднести суверенітет держав та повагу прав, йому притаманних (політичної незалежності, територіальної цілісності тощо); формально-юридичну рівність держав (право на однакові права та обов'язки, рівну з іншими державами участь у міжнародних правовідносинах та ін.).

До прав держав, які виникають відповідно до принципу суверенної рівності держав, належать: юридична рівність; територіальна цілісність і зміна власних кордонів виключно відповідно до міжнародного права; свобода і політична незалежність; вільний вибір та розвиток власної правової, політичної, соціальної, економічної та культурної систем; зовнішні відносини з іншими державами; вільна участь чи неучасть у міжнародних договорах і міжнародних організаціях. Правам держав, згідно з принципом суверенної рівності держав, кореспондують відповідні зобов'язання.

Об'єктом принципу суверенної рівності є відносини, що виникають щодо забезпечення формально-юридичної рівності держав, поваги прав, притаманних суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності держав тощо. До суб'єктного складу відносин, що регулюються принципом суверенної рівності держав, належать держави та державоподібні утворення.

3. Державний суверенітет та рівність держав є основними складовими принципу суверенної рівності держав. Суверенітет означає здатність держави виконувати свої функції у внутрішній політиці і бути носієм прав та обов'язків у міжнародній спільноті. Рівність держав означає їх однаковий правовий статус (рівність прав та обов'язків). Водночас, аналіз теорії та практики міжнародного права підтверджує, що рівність держав слід трактувати як формально-юридичну, а не фактичну.

Указані елементи доповнюють один одного: рівність держав випливає із того факту, що всі вони наділені суверенітетом; і саме рівність держав забезпечує можливість для однакової реалізації прав та обов'язків, притаманних суверенітету. Роздільне існування цих категорій у міжнародному праві, зокрема, у вигляді «принципу суверенітету» чи «принципу рівноправ'я держав» на сучасному етапі є нелогічним і недоцільним.

4. У практиці міжнародних правовідносин мають місце факти, які породжують непорозуміння щодо їх відповідності принципу суверенної рівності держав, у тому числі, їх формально-юридичної рівності, дотримання їх суверенітету та рівних можливостей для реалізації власної міжнародної правосуб'єктності. Зокрема, такі факти виникають у зв'язку із функціонуванням міжнародних організацій; через проблему статусу т.зв. «мікродержав»; у діяльності наднаціональних механізмів тощо. Пошук вирішення цих питань є актуальною проблемою реалізації принципу суверенної рівності держав.

Доволі гострою є проблема забезпечення рівності правового статусу держав як членів міжнародних організацій. Хоча установчі акти практично всіх міжнародних організацій на сучасному етапі включають положення щодо суверенної рівності своїх членів, на практиці це положення реалізувати вдається не завжди. Це зумовлено різною здатністю держав реалізовувати свої права та обов'язки, що виникають із членства. Тому окремі держави можуть отримувати особливий, певною мірою привілейований статус, який вони реалізують у роботі окремих органів міжнародних організацій (наприклад, Ради Безпеки ООН, Ради Міжнародного органу з морського дна тощо).

На перший погляд, надання окремим державам-членам міжнародних організацій особливого, порівняно з іншими членами, статусу, суперечить

принципу суверенної рівності держав, оскільки він надається з урахуванням їх фактичного становища: економічного, політичного тощо. Проте основною передумовою надання такого статусу є врахування потенційного внеску, який ці держави можуть зробити в діяльність міжнародної організації та ефективне досягнення нею статутних цілей.

Такі випадки слід розглядати як одну з форм реалізації принципу суверенної рівності держав, зміст якого, крім забезпечення формально-юридичної рівності держав, передбачає належну оцінку їх ролі в міжнародних правовідносинах, з метою підвищення загальної ефективності міжнародного співробітництва. Крім того, особливий статус окремих держав надається їм за згодою всіх інших держав-членів, що підтверджує допустимість таких фактів з точки зору принципів міжнародного права, в тому числі – принципу суверенної рівності держав.

5. Проблема реалізації принципу суверенної рівності т.зв. «мікродержав» передовсім зумовлена тим, що через певні об'єктивні обставини (невелика територія, незначна кількість населення, обмеженість економічних та інших ресурсів тощо) вони не спроможні повною мірою реалізовувати свої права та обов'язки, які випливають із їх міжнародної правосуб'єктності.

На сучасному етапі проблема рівного статусу мікродержав з іншими державами розглядалася Організацією Об'єднаних Націй, зокрема, в контексті можливості їх членства в ООН. Одним із варіантів розв'язання проблеми була пропозиція надання мікродержавами асоційованого, а не повного членства. Однак такий підхід буде дискримінаційним, оскільки мікродержави будуть позбавлені права претендувати на повне членство.

Як уявляється, проблема суверенної рівності мікродержав має знайти своє об'єктивне вирішення відповідно до юридичного змісту принципу суверенної рівності держав, які гарантують рівний правовий статус без дискримінації за фактичними чи будь-якими іншими ознаками, незалежно від будь-яких обставин. Проте реалізація міжнародної правосуб'єктності безпосередньо залежить від фактичних можливостей суб'єкта, які у мікродержав є обмеженими. Тому в практиці міжнародних правовідносин є прецеденти, коли мікродержави реалізовували свою правосуб'єктність в інших формах, зокрема, шляхом передачі права на реалізацію частини їх функцій (зовнішньополітичних, оборонних тощо) іншим державам.

6. Співвідношення міжнародно-правової категорії «наднаціональність» із принципом суверенної рівності держав є одним із найбільш складних питань реалізації цього принципу в практиці міжнародних правовідносин. У сучасному міжнародному праві наднаціональні механізми функціонують як на універсальному, так і на регіональному і навіть на локальному рівні і допустимість їх функціонування вже не викликає дискусій.

Проте відкритим залишається питання, наскільки існування та застосування цих механізмів не суперечить принципу суверенної рівності держав. Аналіз практики та науки міжнародного права уможливило висновок, що суперечності не буде при дотриманні таких вимог: наднаціональні механізми будуть створені за згодою тих держав, на які поширюються їх дія; вони будуть здійснювати свої функції однаковим чином щодо всіх держав; виконання цих функцій відбуватиметься виключно в межах, що були встановлені при їх створенні.

7. Принцип суверенної рівності держав займає важливе місце в системі основних принципів міжнародного права на сучасному етапі його прогресивного розвитку. Виступаючи сьогодні головною засадою міжнародно-правових відносин, він формує відповідні способи реалізації інших принципів, виходячи з необхідності їх однакового застосування до всіх суб'єктів міжнародного права.

Цей принцип об'єктивно пов'язаний з усіма принципами міжнародного права, що відображено у відповідних міжнародно-правових актах та доктринальних підходах. Так, нормативний зміст принципу суверенної рівності держав містить вказівки на принципи територіальної цілісності; невтручання у внутрішні справи; добросовісного виконання міжнародних зобов'язань; мирного співробітництва; непорушності кордонів; незастосування сили чи погрози нею. Своєю чергою, відсилання до принципу суверенної рівності держав міститься в нормативному змісті принципу мирного вирішення спорів та мирного співробітництва держав. У доктрині міжнародного права вказується на системні взаємозв'язки принципу суверенної рівності держав із принципом поваги прав і свобод людини та принципом рівноправ'я і права народів на самовизначення.

8. Україна визнає принцип суверенної рівності держав однією із фундаментальних засад міжнародних правовідносин і послідовно дотримується його у своїй зовнішньополітичній діяльності. Відповідні норми закріплені у національному законодавстві України, а в міжнародній договірній практиці нашої держави на двосторонньому і багатосторонньому рівні принцип суверенної рівності постійно фіксується як один із головних у побудові міждержавних відносин.

Водночас, щодо України з боку інших держав мають місце факти недотримання принципу суверенної рівності держав. Зокрема, вони виявляються у створенні загрози територіальній цілісності та політичній незалежності України у різних формах, перешкоджанні вільному вибору нею власного курсу внутрішньої та зовнішньої політики тощо. Як порушення окремих елементів юридичного змісту принципу суверенної рівності держав, вони є неприпустимими і потребують урегулювання відповідно до загальновизнаних норм та принципів міжнародного права.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати роботи

1. Гринюк Н. В. Поняття принципу суверенної рівності держав у сучасному міжнародному праві / Н. В. Гринюк // Підприсмництво, господарство і право. – 2011. – № 11 (191). – С. 112-114.
2. Гринюк Н. В. Поняття суверенітету у сучасному міжнародному праві / Н. В. Гринюк // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. – Чернівці, 2011. – Вип. 559. – С. 58-61.
3. Кирилюк Н. В. Суверенна рівність держав: обмеження з утворенням міжнародних організацій / Н. В. Кирилюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Сер. «Право». – 2012. – Вип. 20. – Ч. II. – С. 167-169.
4. Кирилюк Н. В. Принцип суверенної рівності держав і наднаціональність / Н. В. Кирилюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Сер. «Право». – 2013. – Вип. 21. – Ч. II. – С. 225-230.
5. Кирилюк Н. В. Международные организации и реализация принципа суверенного равенства / Н. В. Кирилюк // Закон и жизнь. – 2013. – Вып. 8/1 (260). – С. 58-60.
- Опубліковані праці апробаційного характеру*
6. Гринюк Н. В. Відносність поняття суверенітету у сучасному світі / Н. В. Гринюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин: політичні, правові та економічні аспекти : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. – Л. : Львівськ. нац. ун-т імені Івана Франка, 2011. – С. 130-133.
7. Кирилюк Н. В. Поняття та ознаки суверенітету у міжнародному праві / Н. В. Кирилюк // Проблеми правотворчості очима науковців : матеріали Міжн. наук.-практ. Конф. (м. Одеса, 1-2 листопада 2011 р.) : у 2-х ч. – О. : ГО : «Причорноморська фундація права», 2011. – Ч. I. – С. 50-52.
8. Гринюк Н. В. Правові рамки реалізації компетенції Європейського Союзу / Н. В. Гринюк // Сучасні проблеми правового забезпечення державних реформ : матеріали Міжн. науково-практ. конф., м. Львів, 11 серпня 2012 р. – Л. : Західноукр. організація «Центр правничих ініціатив», 2012. – С. 37-39.
9. Кирилюк Н. В. Особливості взаємодії Європейського Союзу та держав-членів у сфері застосування права ЄС / Н. В. Кирилюк // Реформування національного та міжнародного права : перспективи та сьогодення : матеріали Міжн. науково-практ. конф. (м. Одеса, 21-22 вересня 2012 р.) : у 2-х ч. – О. : ГО «Причорноморська фундація права», 2012. – Ч. I. – С. 43-45.

10. Кирилюк Н. В. Договірне обмеження суверенітету держав при їх вступі до міжнародних організацій / Н. В. Кирилюк // Людина і закон : публічно-правовий вимір : матеріали Міжн. науково-практ. конф. (м. Одеса, Україна, 19-20 жовтня 2012 р.) : у 2-х ч. – О. : ГО «Причорноморська фундація права», 2012. – Ч. I. – С. 47-49.

11. Кирилюк Н. В. Співвідношення особливого статусу постійних членів Ради Безпеки ООН з принципом суверенної рівності держав / Н. В. Кирилюк // Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право : зб. матеріалів II щорічної Міжн. науково-практ. конф. (м. Львів, 11-12 квітня 2013). – Л. : DPI, 2013. – С. 21-25.

АНОТАЦІЯ

Кирилюк Н.В. Особливості реалізації принципу суверенної рівності держав в сучасному міжнародному праві. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2014.

У дисертації досліджується роль та значення принципу суверенної рівності держав у сучасному міжнародному праві. Розглянуто ретроспективу формування нормативно-правового змісту цього принципу в теорії та практиці міжнародного права, виділено її основні етапи. Проаналізовано основні підходи до визначення поняття принципу суверенної рівності держав у сучасному міжнародному праві, а також основні елементи його нормативного змісту. Особливу увагу приділено вивченню таких правових категорій як суверенітет та рівність держав, що є ключовими елементами принципу суверенної рівності держав. Аналізуються основні проблеми реалізації принципу суверенної рівності держав на сучасному етапі, зокрема, реалізація цього принципу в практиці міжнародних організацій. Встановлено особливості міжнародно-правового статусу мікрдержав у сучасному світі в контексті принципу суверенної рівності держав. Розглянуто співвідношення наднаціональності та принципу суверенної рівності держав з урахуванням сучасних підходів до вирішення цього питання в теорії та практиці міжнародного права. Досліджено значення принципу суверенної рівності держав в сучасному міжнародному праві. Проаналізовано місце цього принципу в системі основних принципів міжнародного права на сучасному етапі. Встановлено основні проблеми реалізації принципу суверенної рівності держав в зовнішній політиці України.

Ключові слова: основні принципи міжнародного права, принцип суверенної рівності держав, державний суверенітет, міжнародні організації, мікрдержави, наднаціональність.

АННОТАЦИЯ

Кирилюк Н. В. Особенности реализации принципа суверенного равенства государств в современном международном праве. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия». – Одесса, 2014.

В диссертации исследуется роль и значение принципа суверенного равенства государств в современном международном праве. Рассмотрена ретроспектива формирования нормативно-правового содержания этого принципа в теории и практике международного права, выделены ее основные этапы. Проанализированы основные подходы к определению понятия принципа суверенного равенства государств в современном международном праве, а также основные элементы его нормативного содержания. Особое внимание уделено изучению таких правовых категорий как суверенитет и равенство государств, являющихся ключевыми элементами принципа суверенного равенства государств. Анализируются основные проблемы реализации принципа суверенного равенства государств на современном этапе, в частности, реализация этого принципа в практике международных организаций. Установлены особенности международно-правового статуса микрогосударств в современном мире в контексте принципа суверенного равенства государств. Рассмотрено соотношение наднациональности и принципа суверенного равенства государств с учетом современных подходов к решению этого вопроса в теории и практике международного права. Исследовано значение принципа суверенного равенства государств в современном международном праве. Проанализированы место этого принципа в системе основных принципов международного права на современном этапе. Установлены основные проблемы реализации принципа суверенного равенства государств во внешней политике Украины.

Ключевые слова: основные принципы международного права, принцип суверенного равенства государств, государственный суверенитет, международные организации, микрогосударства, наднациональность.

SUMMARY

Kyrylyuk N.V. The features of the implementation of the principle of state sovereign equality in the modern international law. – Manuscript.

The thesis for Candidate's of Law Degree by specialty 12.00.11 – International Law. – National University «Odessa Academy of Law». – Odessa, 2014.

The thesis reveals main features of the implementation of the principle of state sovereign equality in the modern international law.

The analysis of the recent scientific research in this area is held.

The whole concept and the basic elements of the principle of state sovereign equality are studied. The main approaches to the definition of the principle of state sovereign equality in the modern international law and the main elements of its normative content are analyzed.

The author defines the principle of state sovereign equality. The thesis describes historical retrospective of the formation of the legal meaning of this principle in the theory and practice of the international law. The main problems of the implementation of this principle into the modern international legal relations are outlined. Particular attention is paid to the legal categories of sovereignty and equality of states, which are the key elements of the principle of state sovereign equality.

The thesis analyzes main problems of the realization of the principle of state sovereign equality at present stage, particularly, attention is paid to the implementation of this principle into the practice of international organizations. The peculiarities of the international legal status of micro-states in the modernity, in the context of the principle of state sovereign equality are disclosed.

The correlation of the supranationality and the principle of the state sovereign equality, in light of the contemporary approaches to this issue in the theory and practice of international law are considered. The basic requirements of this correlation are outlined.

The thesis discloses the importance of the principle of the state sovereign equality in the modern international law. The place of this principle in the system of fundamental principles of the modern international law is viewed. The correlation of the principle of state sovereign equality with the other principles of the international law is provided.

The basic problems with the realization of this principle in the foreign policy of Ukraine are analyzed.

Keywords: basic principles of international law, the principle of state sovereign equality, state sovereignty, international organizations, microstates, supranationality.